

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2016, Αρ. 1

Πρακτικά 6ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

6^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
24-26 Ιουνίου 2016

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ISSN: 2529-1157

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Ιωάννης

Πολυτρονοπούλου Σταυρούλα

Μπασιτά Αγγελική

ΙΟΥΝΙΟΣ 2016

Η επίδραση της μουσικής αγωγής σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) : Μελέτη περίπτωσης – Μια παιδαγωγική αντιμετώπιση

Ελπίδα Δούμα, Μαρία Αδαμοπούλου

doi: [10.12681/edusc.954](https://doi.org/10.12681/edusc.954)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούμα Ε., & Αδαμοπούλου Μ. (2017). Η επίδραση της μουσικής αγωγής σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) : Μελέτη περίπτωσης – Μια παιδαγωγική αντιμετώπιση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2016(1), 273–285.
<https://doi.org/10.12681/edusc.954>

**Η επίδραση της μουσικής αγωγής σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με
Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) :**
Μελέτη περίπτωσης – Μια παιδαγωγική αντιμετώπιση

Ελπίδα Δούμα

M.Ed., Προϊσταμένη, Νηπιαγωγός, Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΠΕ 60,

5^ο Νηπιαγωγείο Αγ.Παρασκευής

elpida.douma@gmail.com

Μαρία Αδαμοπούλου

Διδάκτωρ, M.Ed., Εκπαιδευτικός Μουσικής ΠΕ16, 13^ο Δ.Σ. Χαλανδρίου

mariad180874@gmail.com

Περίληψη

Η Μουσική Αγωγή συμβάλλει στη γνωστική, ψυχοκινητική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και ο συνδυασμός της με την Ειδική Αγωγή ενισχύει και προωθεί τη δημιουργικότητα και την κοινωνική αλληλεπίδραση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η παρούσα εργασία αποτελεί μία μελέτη περίπτωσης νηπίου με διάγνωση ΔΕΠ-Υ, που χρησιμοποίησε ως εργαλεία την αδόμητη συμμετοχική παρατήρηση και την καταγραφή στο περιβάλλον της τάξης ενός νηπιαγωγείου της Αθήνας. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη της επίδρασης της μουσικοκινητικής αγωγής ως μια διδακτική επιλογή και στρατηγική παρέμβασης παιδιών με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ).

Λέξεις-Κλειδιά

ειδική αγωγή, μουσική εκπαίδευση, διαταραχή ελλειμματικής προσοχής – υπερκινητικότητα

Abstract

Music education contributes to the cognitive, psychomotor and emotional development of children and the combination of the special education supports and promotes creativity and social interaction of students with special educational needs. This paper is a case study of a preschool child with ADHD diagnosis, used as tools observation and recording in the environment of a kindergarten class in Athens. The purpose of this research was to study the effect of music education as a teaching option and child intervention strategy for students with Attention Deficit - Hyperactivity Disorder (ADHD).

Keywords

special education, music education, attention deficit - hyperactivity disorder

Εισαγωγή

Η μουσική ως μια πολύ-αισθητηριακή εμπειρία επιδρά θετικά στις μαθησιακές δυσκολίες, στη νοητική στέρηση και στις συναισθηματικές διαταραχές παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, αφού παρέχει τη «δυνατότητα της μη λεκτικής επικοινωνίας» (Καρτασίδου, 2004:113). Η ΔΕΠ-Υ, ως μία αναπτυξιακή διαταραχή με πρωτογενή χαρακτηριστικά, όπως τα συμπτώματα της απροσεξίας και της υπερκινητικότητας-παρορμητικότητας, μπορεί να προκαλέσει σημαντικές και ποικίλες δυσκολίες τόσο στο ίδιο το παιδί, όσο και στο περιβάλλον του (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000). Η παρούσα εργασία αποτελεί μία μελέτη περίπτωσης που επιβεβαιώνει ότι τα παιδιά μπορούν να επωφεληθούν από τη μουσική και συγκεκριμένα μελετά τον τρόπο που μπορεί να γίνει αυτό σε ένα παιδί προσχολικής ηλικίας με διάγνωση ΔΕΠ-Υ.

Ειδική Αγωγή- Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα

(ΔΕΠ-Υ)

Η σύγχρονη τάση που επικρατεί διεθνώς ως προς την εκπαιδευτική αντιμετώπιση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, είναι η ανάπτυξη της πολιτικής της ένταξης τους (inclusion) στα γενικά σχολεία (European Agency for Development in Special Needs Education, 2003). Οι μαθητές αυτοί πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μελλοντικοί πολίτες που έχουν ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση με όλους τους συνομηλίκους τους (UNESCO, 1994). Η διαφορετικότητά τους δε θεωρείται εμπόδιο για τη συμμετοχή στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά δρώμενα, αντιθέτως η διαφορετικότητά τους πρέπει να τυγχάνει ιδιαίτερης υποδοχής και αποδοχής (Thomas & Vaughan, 2004).

Οι Zoniou-Sideri και συνεργάτες (2006) σημειώνουν ότι η ένταξη και η παιδαγωγική της ένταξης, σχετίζονται με την αναζήτηση της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της συμμετοχής καθώς και με την άρση κάθε μορφής αποκλεισμού. Επισημαίνουν ότι η ένταξη βασίζεται σε μία θετική θεώρηση της διαφορετικότητας και στην αρχή ότι όλοι οι μαθητές είναι ισότιμα μέλη της σχολικής κοινότητας. Σχολιάζουν όμως την απόσταση που υπάρχει στη χώρα μας, ανάμεσα στη ρητορική της παιδαγωγικής της ένταξης και την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Η ΔΕΠ-Υ σαν αναγνωρισμένη διαταραχή υπάρχει απ' τις αρχές της δεκαετίας του '80. Σύμφωνα με τον ορισμό η «Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα» (ΔΕΠ-Υ) είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή που εκδηλώνεται ως επίμονη συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από απροσεξία, υπερβολική κινητική δραστηριότητα και προβλήματα στον έλεγχο της προσοχής και των παρορμήσεων, που δε συνάδουν με το αναπτυξιακό επίπεδο του ατόμου, επηρεάζουν δε αρνητικά τη λειτουργικότητά του στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς και στο οικογενειακό, σχολικό και εργασιακό περιβάλλον (American Psychiatric Association, 2000).

Τα κύρια συμπτώματα της διαταραχής, όπως ορίζονται από το DSM-IV (1994) είναι:

- η διάσπαση της προσοχής
- η παρορμητικότητα
- η υπερκινητικότητα.

Με βάση τα συμπτώματα που επικρατούν στα παιδιά σχολικής ηλικίας διακρίνουμε τρεις τύπους ΔΕΠΥ:

A. ΔΕΠΥ – τύπος Απροσεξίας

- δεν μπορεί να συγκεντρωθεί
- αποσπάται εύκολα από άσχετα ερεθίσματα
- δεν φαίνεται να ακούει
- δε δίνει σημασία στις λεπτομέρειες
- κάνει λάθη απροσεξίας
- δυσκολεύεται να ακολουθήσει οδηγίες
- αποφεύγει εργασίες που απαιτούν συστηματική πνευματική προσπάθεια
- ξεχνά τις σχολικές εργασίες
- χάνει πράγματα
- γενικά είναι ανοργάνωτος/η

B. ΔΕΠΥ – τύπος Παρορμητικότητας/Υπερκινητικότητας

- δυσκολεύεται να παραμείνει καθισμένος/η
- κουνάει χέρια, πόδια, ή στριφογυρίζει στην καρέκλα
- κοιτά συνέχεια γύρω του και πειράζει τους άλλους
- σηκώνεται όταν δεν επιτρέπεται
- τρέχει και σκαρφαλώνει υπερβολικά
- δεν σκέφτεται πριν αντιδράσει
- απαντάει πριν ολοκληρωθεί η ερώτηση
- μιλάει συνεχώς
- δυσκολεύεται να περιμένει τη σειρά του
- στα παιχνίδια δεν ακολουθεί κανόνες
- διακόπτει ή ενοχλεί τους άλλους

Γ. ΔΕΠΥ – Συνδυασμένος τύπος

Ο Συνδυασμένος τύπος ΔΕΠΥ είναι συνηθισμένος στα παιδιά και στους εφήβους, όπου παρουσιάζεται συνδυασμός κάποιων από τα παραπάνω συμπτώματα, όπως απροσεξία, υπερκινητικότητα και παρορμητική συμπεριφορά.

Ειδικοί υποστηρίζουν ότι η παραμονή των παιδιών αυτών στις κανονικές τάξεις, είναι ένας τρόπος να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα. Ο Tirosch και συνεργάτες (1998) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι παρότι τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ είναι δυνατόν να εμφανίζουν και μαθησιακές δυσκολίες εντούτοις ΔΕΠ-Υ και μαθησιακές δυσκολίες αποτελούν ξεχωριστά σύνδρομα. Στην Ελλάδα η Νομοθεσία Ειδικής Αγωγής έχει αλλάξει. Σύμφωνα με το Νόμο 3699/2008 (ΦΕΚ 3699-2008) οι μαθητές με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) είναι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Μουσική Αγωγή και Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής - Υπερκινητικότητα

Η Μουσική ως τέχνη και επιστήμη των ήχων πηγάζει από την εσωτερική ανάγκη του ατόμου να αντιληφθεί τον κόσμο γύρω του μέσα από τις αισθήσεις. Μέσω της μουσικής αγωγής το παιδί αναπτύσσεται σωματικά, πνευματικά και ψυχικά, καθώς η μουσική ως ένα μη λεκτικό μέσο έκφρασης διαθέτει αυτήν την ιδιαίτερη δύναμη να επιδρά καταλυτικά στην «εκπαίδευση του συναισθήματος» (Langer, 1942). Η μουσική αγωγή με συγκεκριμένους στόχους και περιεχόμενο διδασκαλίας, καθώς και μεθόδους, όπου είναι άμεση η σχέση της μουσικής, του ρυθμού, του λόγου και της κίνησης δίνει τη δυνατότητα στα νήπια να βιώσουν και να κατανοήσουν μουσικές έννοιες, να καλλιεργήσουν τη σκέψη τους, να κοινωνικοποιηθούν, να αναπτύξουν τη συνεργασία και να δώσουν λύσεις σε οποιεσδήποτε προβληματικές καταστάσεις (Σέρρη, 1995). Επιπλέον, καλλιεργεί και ενεργοποιεί όλες τις ικανότητες εκείνες, οι οποίες είναι απαραίτητες για την εξελικτική πορεία του παιδιού, όπως η πρωτοβουλία, η φαντασία και η δημιουργικότητα (Ματέυ, 1992).

Έρευνες των (Gordon 1971, Hodges 1989, Sloboda, Davidson&Howe 1994), αναφέρουν ότι το άτομο αντιδρά και ανταποκρίνεται στη μουσική από τα πρώτα του χρόνια, χωρίς να επηρεάζεται από οποιαδήποτε δυσκολία, σύνδρομο ή διαταραχή. Ο Orff (1974) αναφέρει ότι τα νήπια, επειδή αδυνατούν να εκφράσουν με λόγια τα συναισθήματά τους μπορούν να εκφραστούν μέσα από τη μουσική και την κίνηση. Έρευνες καταλήγουν ότι τα παιδιά με διάγνωση ΔΕΠ-Υ που χρησιμοποιούσαν τη μουσική κατά τη διάρκεια των συνεδριών έδειξαν μεγαλύτερη βελτίωση από ό, τι εκείνα χωρίς μουσική (Pratt και συνεργάτες, 1995). Επίσης, η μουσική στα πλαίσια θεραπειών παιδιών με ΔΕΠ-Υ είναι πιο ευνοϊκή σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους

θεραπείας (Jackson, 2003). Τέλος, έρευνες στη Νέα Ζηλανδία αναφέρουν μείωση της παρορμητικής συμπεριφοράς, της επιθετικότητας και της ανησυχίας μαθητών με ΔΕΠΥ με τη συμβολή της μουσικής (Montello&Coons, 1998).

Μελέτη Περίπτωσης

Η μελέτη περίπτωσης ταξινομείται στην κατηγορία των ποιοτικών ερευνών και είναι η μέθοδος που χρησιμοποιείται ευρύτερα στην ποιοτική αξιολόγηση. Η ερευνητική μεθοδολογία της μελέτης περίπτωσης στηρίζεται στην αρχή της οικοδόμησης μιας θεωρητικής θέσης, παρά στην επαλήθευση μίας θεωρίας, αναδεικνύοντας το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα κάποιο φαινόμενο, γι' αυτό το λόγο και θεωρείται καταλληλότερο μοντέλο για έρευνα, αφού μία εκπαιδευτική κατάσταση δεν μπορεί να γίνει κατανοητή, αν ο ερευνητής δεν την τοποθετήσει μέσα στο πλαίσιο που την παράγει (May, 1993, στο Αντωνιάδου & Σβολόπουλος, 2008). Η μέθοδος της παρατήρησης θεωρείται το κύριο εργαλείο της μελέτης περίπτωσης, ενώ σε ένα φυσικό πλαίσιο, όπως είναι το περιβάλλον του σχολείου, η αδόμητη συμμετοχική παρατήρηση είναι ο καλύτερος τρόπος παρατήρησης.

Με βάση τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν ως προς τη σχέση της Μουσικής Εκπαίδευσης με την Ειδική Αγωγή, σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της επίδρασης ενός παρεμβατικού προγράμματος μουσικής αγωγής σε ένα ήπιο με ΔΕΠ-Υ. Το νήπιο που αποτέλεσε τη μελέτη περίπτωσης φοιτούσε στο νηπιαγωγείο και είχε διάγνωση ΔΕΠ-Υ από ιδιωτικό διαγνωστικό κέντρο, με πρόταση επαναξιολόγησης στην αρχή του δημοτικού σχολείου από δημόσιο πιστοποιημένο διαγνωστικό κέντρο. Είχε πολύ αναπτυγμένο λεξιλόγιο, φαντασία και ιδιαίτερη κλίση στις τέχνες, συγκριμένα στη μουσική και στη ζωγραφική. Με την έναρξη της σχολικής χρονιάς ο Φ. ήταν ένα δραστήριο παιδί, πολλές φορές με άσκοπη ενεργητικότητα, με αποτέλεσμα να κουνά τα χέρια του συχνά, να χοροπηδά και να στριφογυρίζει στην καρέκλα του και στην «παρεούλα» της τάξης. Συχνά σηκωνόταν από τη θέση του, ενώ έπρεπε να παραμείνει σε αυτή και μιλούσε συνέχεια χωρίς να μπορεί να μείνει ακίνητος. Βρισκόταν συνέχεια «εν κινήσει» και είχε την τάση για συνεχή δράση. Η προσοχή του είχε συχνή διάσπαση από εξωτερικά ερεθίσματα και έτσι δυσκολευόταν να διατηρήσει την προσοχή του σε οργανωμένες δραστηριότητες.

Ήταν ανυπόμονος και απαιτητικός και δυσκολευόταν να περιμένει τη σειρά του, όταν αυτό απαιτείτο, απαντούσε πριν ολοκληρωθούν οι ερωτήσεις ή διέκοπτε και παρέμβαινε στις συζητήσεις και στις δραστηριότητες των άλλων. Συχνά ξεφώνιζε στην τάξη χωρίς σοβαρό λόγο παρουσιάζοντας επιθετικότητα με εκρήξεις θυμού, γεγονός που τον εμπόδιζαν και στην ομαλή κοινωνικοποίησή του με την ομάδα. Έδειχνε απογοητευμένος πολλές φορές, απρόθυμος για προγραμματισμένη εργασία.

Κατά τη διάρκεια της ποιοτικής αξιολόγησης συγκεντρώθηκαν όλα τα απαραίτητα στοιχεία που αφορούσαν στη μαθησιακή εικόνα του νηπίου που προέρχονταν κυρίως από τις παρατηρήσεις της συμπεριφοράς του από τη νηπιαγωγό της τάξης και την εκπαιδευτικό της μουσική μέσα στο περιβάλλον της οργανωμένης τάξης του νηπιαγωγείου. Οι παράμετροι που μελετήθηκαν κατά τη διάρκεια της μεθοδολογίας ήταν:

- η διάσπαση της προσοχής
- η παρορμητικότητα
- η υπερκινητικότητα.

Η μουσική αγωγή αξιοποιήθηκε ως μεθοδολογικό εργαλείο για τη μελέτη της επίδρασης δραστηριοτήτων μουσικής αγωγής στη διαμόρφωση στάσεων, συναισθημάτων και μουσικών δεξιοτήτων. Μέσα από οργανωμένες μουσικές δραστηριότητες όπως ρυθμική κίνηση, μιμητική κίνηση, ελεύθερη δημιουργική κίνηση, ζωγραφική με μουσική, μουσικά παιχνίδια με κίνηση ή με κρουστά οργανάκια, εκτέλεση ρυθμών σε μουσικά κρουστά οργανάκια, ακρόαση επιλεγμένων μουσικών παραμυθιών, χαλάρωση με μουσική, καθώς και διδασκαλία παραδοσιακών λαχνισμάτων-τραγουδιών με βάση το ρυθμό του λόγου και της μελωδίας, καταγράφηκε η συμπεριφορά του νηπίου και παρατηρήθηκε κατά πόσο το νήπιο βελτίωσε την υπερκινητικότητα-παρορμητικότητά του, αλλά και τη συγκέντρωσή του στην ομάδα.

Συγκεκριμένα, στο τέλος της σχολικής χρονιάς και ύστερα από προσεκτική καθοδήγηση από τις εκπαιδευτικούς για τη διαχείριση της συμπεριφοράς του και το ρόλο του νηπίου στην ομάδα και μετά την εφαρμογή των προαναφερθέντων οργανωμένων μουσικών δραστηριοτήτων παρατηρήθηκαν τα εξής:

Μιμητική ρυθμική κίνηση

Ο Φ. μαζί με την ομάδα των νηπίων έκανε κινήσεις με μιμητικό χαρακτήρα πχ. διάφορα ζώα, πουλιά, έντομα, αντικείμενα, δηλαδή παντομίμα και κινήσεις από άμεσο περιβάλλον.

Οργανωμένη ρυθμική κίνηση

Η κίνηση για τον Φ. ήταν απαραίτητη γι' αυτό και αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος της μάθησης. Το παιδί χρησιμοποίησε ως βασικό μέσο έκφρασης το σώμα του και κινήθηκε μαζί με την ομάδα περπατώντας σε τέταρτα, κάνοντας τρέξιμο σε όγδοα, χοροπηδήματα και γκάλοπ σε παρεστιγμένα, και στη συνέχεια η ελεγχόμενη αυτή κίνηση χρησιμοποιήθηκε για να ακολουθεί κάποιες οδηγίες της νηπιαγωγού πχ. (πλύσιμο χεριών, τακτοποίηση χώρου επιτραπέζια παιχνίδια κ.ά.) και να ολοκληρώνει τη «δουλειά» που του ανατέθηκε.

Ελεύθερη δημιουργική κίνηση και μουσική

Ο Φ. μαζί με την ομάδα των νηπίων χρησιμοποίησε και κίνησε το σώμα του εκφράζοντας ελεύθερα τα συναισθήματά του, τον αυθορμητισμό του, την φαντασία και τη δημιουργικότητά του.

Μουσικά παιχνίδια

Ο Φ. συμμετείχε σε αρκετά μουσικά παιχνίδια όπως «ο χορός των καπέλων», «μουσική τυφλόμυγα», «ας αλλάξουμε όργανα» κ.ά. (Storms, 1979), που ήταν καθαρά ομαδικά παιχνίδια και έπρεπε να ακολουθηθούν συγκεκριμένοι κανόνες, αλλά και προϋπόθεταν οργανωμένη κίνηση, κάτι που βοηθούσε τον Φ. να ενταχθεί ομαλά στην ομάδα των άλλων παιδιών, αλλά και να διασκεδάσει νιώθοντας άνετα.

Μουσικά παιχνίδια με κρουστά οργανάκια και εκτέλεση απλών ρυθμικών σχημάτων

Τα κρουστά όργανα άρεσαν ιδιαίτερα στον Φ., γιατί ήταν χειροπιαστά αντικείμενα που του έδιναν τη δυνατότητα να εκτονώσει τον δυναμισμό και την έντασή του.

Ζητήσαμε από τον Φ. να ακούσει απλά ρυθμικά σχήματα και να τα εκτελέσει στο τύμπανο, στο ξυλόφωνο και στις μαράκες με στόχο να αυξήσει τη συγκέντρωσή του, αλλά και να αναπτύξει τις κοινωνικές του δεξιότητες, προσπαθώντας έτσι να προσέχει και να ελέγχει την παρόρμησή του. Στο παιχνίδι «Περιμένω να σταματήσει ο ήχος και παίζω», συνήθως καθόταν δίπλα σε ένα παιδάκι που κρατούσε πιάτα ή μεταλόφωνο και έπρεπε να παίζει το δικό του όργανο, όταν σταματούσε να ακούγεται ο προηγούμενος ήχος. Κατανοούσε έτσι την έννοια της διάρκειας, παράλληλα όμως καλλιεργούσε τον αυτοέλεγχο και την πειθαρχία του περιμένοντας τη σειρά του. Πολλές φορές, αυτενεργούσε και αυτοσχεδίαζε μελωδίες σε μελωδικά κρουστά, για να μπορέσει να συμμετέχει σε μικρά μουσικά σύνολα με τα άλλα νήπια κατανοώντας τους κανόνες ενός μικρού μουσικού συνόλου.

Διδασκαλία παραδοσιακών λαχνισμάτων με βάση το ρυθμό του λόγου και της μελωδίας

Με βάση κάποια παραδοσιακά λαχνίσματα και τραγουδάκια με απλό ρυθμό, ο Φ. τραγούδησε, χτύπησε παλαμάκια στο χρόνο του τραγουδιού, χτύπησε με παλαμάκια το ρυθμό των λέξεων, τραγουδώντας το τραγούδι με αλλαγές στην ένταση, π.χ. δυνατά, σιγά κτλ. Στη συνέχεια με την παρότρυνση της νηπιαγωγού προσπάθησε να τραγουδήσει τα τραγουδάκια που μάθαινε, ενώ ασχολούταν με άλλες δραστηριότητες.

Ακρόαση μουσικών παραμυθιών

Η ανάγνωση βιβλίων βοηθά στην εστίαση, στη συγκέντρωση, στην ανάπτυξη λεξιλογίου και στην ομιλία. Με τη συνοδεία της μουσικής τις περισσότερες φορές ο Φ. παρέμενε καθιστός στην ακρόαση μουσικών παραμυθιών για ικανοποιητικό χρονικό διάστημα χωρίς να μιλάει υπερβολικά και χωρίς γενικότερα να διακόπτει.

Ζωγραφική με μουσική

Ο Φ. ήταν ένα πολύ δημιουργικό παιδί. Η ζωγραφική, ακόμα και οι μουτζούρες σε συνδυασμό με μουσικά ακούσματα (παιδικά τραγούδια, νανουρίσματα, κλασική μουσική κ.ά.) ηρεμούσε τον Φ. και μεγάλωνε τη συγκέντρωση και την παραμονή του στη δραστηριότητα. Έτσι, πολλές φορές στο τέλος μιας κουραστικής μέρας δίνοντας χαρτί και μπογιές και με τη συνοδεία χαλαρωτικής μουσικής, ο Φ. σταματούσε να μιλάει και καθόταν στην καρέκλα του αρκετή ώρα χωρίς να ενοχλεί.

Χαλάρωση

Η χαλάρωση ήταν απαραίτητη για τον Φ. μέσα στην ομάδα μετά την κίνηση, γιατί του έδινε τη δυνατότητα ακούγοντας μουσική χαλαρωτική να ακινητοποιηθεί για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και να ηρεμήσει.

Συμπεράσματα

Με το πέρας του σχολικού έτους τα αποτελέσματα ήταν αρκετά ενθαρρυντικά, καθώς η επίδραση των οργανωμένων μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη βελτίωσε την υπερκινητικότητα - παρορμητικότητα του Φ., αλλά και τη συγκέντρωσή του στην ομάδα. Πιο συγκεκριμένα:

- Ο Φ. συνέχισε να είναι ένα δραστήριο παιδί χωρίς όμως συνεχόμενα άσκοπη ενεργητικότητα. Άρχισε μια δραστηριότητα και συχνά την ολοκλήρωνε είτε παίζοντας μόνος του, ή σε ομάδα
  - Παρέμενε καθιστός για πολύ περισσότερο χρόνο
  - Περίορισε τις κινήσεις των χεριών του και σταμάτησε να είναι υπερβολικά ομιλητικός και θορυβώδης
    - Έμαθε να περιμένει τη σειρά του για να μιλήσει, αλλά και για να συμμετέχει σε μια δραστηριότητα
    - Έγινε λιγότερο ανυπόμονος
    - Άρχισε να δέχεται και να σέβεται τους κανόνες της τάξης και της ομάδας
      - Περίορισε την έντονη παρορμητικότητά του
      - Παρουσίασε βελτίωση στη συγκέντρωση
      - Συμμετείχε ενεργά σε δραστηριότητες της ομάδας έχοντας περισσότερο αυτοέλεγχο
    - Βελτίωσε τις κοινωνικές του σχέσεις κι επαφές

Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε είναι περιορισμένης εφαρμογής στην κλινική πρακτική. Απαιτείται περισσότερη έρευνα για να εξετάσει κατά πόσον τα αποτελέσματα της μουσικής είναι διαχρονικά και να ερευνήσει τις επιπτώσεις της μουσικής στην τυπική κλινική πρακτική. Ωστόσο, τα ευρήματα δείχνουν ότι η μουσική αγωγή μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ να βελτιώσουν τόσο την

προσοχή και τη συγκέντρωσή τους, όσο και να μειώσουν την υπερκινητικότητα και την παρορμητικότητά τους. Ένα πλούσιο σε ερεθίσματα μουσικό περιβάλλον κατά τα κρίσιμα πρώτα χρόνια των παιδιών συνεισφέρει σημαντικά, τόσο στη μουσική ανάπτυξη, όσο και στη γενικότερη ανάπτυξη και συμπεριφορά τους (Σέργη, 1994). Το σχολείο αντί να διαφοροποιεί, ή να περιθωριοποιεί, ας γίνει ο θεσμικός φορέας εκείνος που θα αποδέχεται όλα τα παιδιά μεταδίδοντας γνώσεις, αναγνωρίζοντας ιδιαιτερότητες στον τρόπο μάθησης και βοηθώντας τα έτσι ώστε να ανακαλύψουν και να καλλιεργήσουν τα μοναδικά ταλέντα του μυαλού και της ψυχής τους (Πατσίδου, 2006).

Βιβλιογραφία (ξένη)

American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text rev.). Washington, DC

DSM-IV Criteria – American Psychiatric Association – 1994.

European Agency for Development in Special Needs Education (2003), “Special Education across Europe in 2003. Trends in provision in 18 European countries”, Brussels.

Gordon, E.E. (1971). *The Psychology of Music Teaching. Contemporary Perspectives in Music Education Series*, USA: Prentice Hall.

Hodges, D.A. (1989). Why are we Musical? Speculations on the Evolutionary Plausibility of Sloboda, J. A., Davidson, J. W., & Howe, M. J. A. (1994) Is everyone musical? *The Psychologist*, 7, 349-354

Jackson, Nancy (2003). A Survey of Music Therapy Methods and Their Role in the Treatment of Early Elementary School Children with ADHD. American Music Therapy Association

Langer, S. (1942). *Philosophy in a New Key*. Cambridge, Mass: Harvard University Press

Montello, L. & Coons, E. (1998). Effects of active versus passive group Music Therapy on preadolescents with emotional, learning, and behavioral disorders. *Journal of Music Therapy*, 35, 49-67.

Orff, G. (1974). *Die Orff-Musiktherapie*. München. Kindler

Pratt RR, Abel H-H, Skidmore J. (1995). The effects of neurofeedback training with background music on EEG patterns of ADD and ADHD children. *Int J Arts Med.*;4:24–31.

Sloboda, J. A., Davidson, J. W., & Howe, M. J. A. (1994) Is everyone musical? *The Psychologist*, 7, 349-354

Storms, Jerry. (1979). *101 Music Games for Children: Fun and Learning with Rhythm and Song*. Hunter House

Thomas, G. & Vaughan, M. (2004). *Inclusive education readings and reflections*. Berkshire: Open University Press

Tirosh, E. Berger, J. Cohen – Ophir, M. Davidovitch, M. and Cohen A. (1998). Learning disabilities with and without attention deficit hyperactivity disorder: Parents and teachers perspectives, *Journal of Child Neurology*

Unesco (1994). *The Salamanca Statement and Framework on Special Needs Education*. Paris

Zoniou-Sideri, A., Deropoulou – Derou, E., Karagianni, P., Spandagou, I. (2006). Inclusive discourse in Greece: strong voices, weak policies. *International Journal of Inclusive Education*, 10 (2-3), 279-291

Βιβλιογραφία (ελληνική)

Αντωνιάδου, Β. & Σβολόπουλος, Β. (2008). Η Στρατηγική της Ποιοτικής Έρευνα και η Λήψη Αποφάσεων σε ένα Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, 4ο Συνέδριο ΠΕΕΚΠΕ, Ναύπλιο.

Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 3699/2008, Αρ. Φύλλου 199, 02.10.2008 για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Κάκουρος, Ε. (2001). Το υπερκινητικό παιδί. Οι δυσκολίες του στη μάθηση και στη συμπεριφορά. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη Κ. (2000). Δυνατότητες ανίχνευσης της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής - Υπερκινητικότητας στο νηπιαγωγείο και η αναγκαιότητα της συμβουλευτικής. Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού. 52-53, 103-117

Καρτασίδου, Λ. (2004). *Μουσική εκπαίδευση στην ειδική παιδαγωγική, εκπαιδευτικές-θεραπευτικές προσεγγίσεις της μουσικής στην ευρύτερή της σημασία σε άτομα με ειδικές ανάγκες.* Αθήνα: Τυποθήτω.

Λιβανίου, Ε. (2004). Μαθησιακές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς στην κανονική τάξη. Αθήνα.: Κέδρος

Ματέυ, Π. (1992). Ρυθμός (εκδ.) Ελληνικός Σύλλογος Μουσικοκινητικής Αγωγής Carl Orff. Αθήνα., σ. 13 -14.

Πατσίδου, Μ. (2006). Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις σε μαθητές με Διαταραχές Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας. Θ.Ε.Α. τ. 31, Αθήνα

Σέργη, Λ. (1994). Θέματα Μουσικής και Μουσικής Παιδαγωγικής. Αθήνα: Gutenberg

Σέργη, Λ. (1995), Προσχολική Μουσική Αγωγή: Η Επίδραση Της Μουσικής Μέσα Από Τη Διαθεματική Μέθοδο Διδασκαλίας Στην Ανάπτυξη Της Προσωπικότητας Των Παιδιών. Αθήνα: Gutenberg